

Антановіч Н. М., Яленскі М. Г. (Мінск, Беларусь)

АРФАГРАФІЧНАЯ ПІСЬМЕННАСЦЬ МАЛОДШЫХ ШКОЛЬНІКАЎ: ПРАБЛЕМА АДБОРУ ЗМЕСТУ НАВУЧАННЯ

Праблема навучання беларускай арфаграфіі на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі ва ўмовах руска-беларускага білінгвізму ў беларускай лінгваметодыцы асобна не даследавалася, а таму змест навучання арфаграфіі вызначаўся ў значнай ступені гіпатэтычна без належнага навуковага абгрунтавання.

Пры вызначэнні зместу навучання другой мове ажыццяўляецца адбор моўных мінімумаў, паколькі, як заўважае А. Я. Супрун, “немагчыма адразу авалодаць усім матэрыялам другой мовы, а таму трэба так ці інакш размеркаваць моўны матэрыял па этапах навучання, а значыць, адабраць той, які падлягае першачарговаму вывучэнню” [6, с. 109].

Мэтай арфаграфічнага мінімуму з’яўляецца вызначэнне мінімальнага аб’ёму арфаграфічных з’яў, засваенне якіх будзе садзейнічаць авалоданню заканамернасцямі беларускага правапісу і фарміраванню арфаграфічных навыкаў у адпаведнасці з мэтай і задачамі моўнай адукацыі ў пачатковай школе.

Пры адборы арфаграфічнага мінімуму мы кіраваліся спецыяльнымі крытэрыямі.

Крытэрыў **уліку арфаграфіі як сістэмы напісанняў** вызначае адбор арфаграфічнага матэрыялу для засваення вучнямі пачатковай школы з рускай мовай навучання, які ў сукупнасці павінен складаць сістэму правілаў напісання і адлюстроўваюць заканамернасці, якія ляжаць у аснове беларускай арфаграфіі.

Для беларускай арфаграфіі, як і для любога сістэмнага аб’екта, уласцівы такія галоўныя прыметы, як цэласнасць, наяўнасць элементаў, сувязей і адносін паміж імі. Выкарыстанне названага вышэй крытэрыю пры адборы арфаграфічнага мінімуму мае на мэце абавязковы разгляд беларускай арфаграфіі ў наступных аспектах: сістэмна-комплексным (вызначэнне элементаў, якія складаюць арфаграфічную сістэму); сістэмна-структурным (вызначэнне ўнутраных сувязей і залежнасцей паміж элементамі арфаграфічнай сістэмы); сістэмна-інтэграцыйным (вызначэнне сувязей арфаграфіі з іншымі раздзелаў мовазнаўства); сістэмна-камунікатыўным (забеспячэнне пісьмовай формы маўленчай дзейнасці).

Крытэрыў **уліку прынцыпаў беларускай арфаграфіі** дазваляе дакладней акрэсліць метадалагічную аснову адбору арфаграфічнага

мінімуму. Прынцыпы арфаграфіі арганізуюць правапіс як сістэму, з'яўляюцца ключом для разумення логікі асобных правілаў, вызначаюць выбар аднаго напісання з некалькіх верагоднасных.

Найбольш спецыфічным і адным з найважнейшых крытэрыяў адбору арфаграфічнага мінімуму па беларускай мове для пачатковай школы з рускай мовай навучання з'яўляецца крытэрыў **уліку спецыфічных асаблівасцей беларускай мовы ў супастаўленні з рускай.**

У адпаведнасці з адзначаным крытэрыем пры адбору арфаграфічнага матэрыялу па беларускай мове неабходна ўлічваць асаблівасці беларускай мовы ў супастаўленні з рускай на ўсіх узроўнях: арфаэпічным, фанетычным, граматычным, арфаграфічным, лексічным. Супастаўляльны аналіз арфаэпіі, фанетыкі, граматыкі, арфаграфіі, лексікі дзвюх моў, праведзены лінгвістамі, дазваляе рацыянальна адабраць матэрыял у арфаграфічны мінімум, а ў перспектыве прадвызначыць патэнцыяльна магчымыя памылкі ў пісьмовым маўленні вучняў. Такім чынам, арфаграмы, спецыфічныя для беларускай мовы ў параўнанні з рускай, і тыя, што супадаюць у блізкароднасных мовах, складаюць аснову зместу навучання арфаграфіі.

Крытэрыў **уліку частотнасці выкарыстання арфаграмы ў маўленчай практыцы** з'яўляецца надзвычай важным у метадычным плане, паколькі частотнасць службыць “аб’ектыўным паказчыкам неабходнасці вывучэння таго або іншага матэрыялу” [5, с. 128]. Г. М. Нікольская слухна заўважыла, што тэксты падручнікаў “аказваюць значны ўплыў на фарміраванне арфаграфічнай пісьменнасці вучняў” [4, с. 6]. У сувязі з гэтым намі прааналізавана лексіка падручнікаў па беларускай мове для II – IV класаў для школ з рускай мовай навучання. Былі адабраны арфаграмы, якія часцей за ўсё сустракаюцца ў тэкстах падручнікаў і, адпаведна, правапіс якіх неабходна засвоіць малодшаму школьніку.

Крытэрыў **уліку тыповых цяжкасцей засваення арфаграм беларускай мовы малодшымі рускамоўнымі школьнікамі** вызначае адбор асноўных арфаграфічных з’яў, неабходных для авалодання пісьмовым маўленнем малодшымі школьнікамі ва ўмовах руска-беларускага білінгвізму. Тыповыя арфаграфічныя памылкі малодшых рускамоўных школьнікаў адлюстроўваюць рэальную сітуацыю са станам арфаграфічнай пісьменнасці вучняў і таму дазваляюць удакладніць змест навучання арфаграфіі на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі. Якасны і

статыстычны аналіз арфаграфічных памылак, іх тыпалогія і ўстойлівасць дазволілі вызначыць напісанні, якія засвойваюцца малодшымі школьнікамі з найбольшай цяжкасцю. Атрыманыя вынікі разышліся з вынікамі рэспубліканскага маніторынгу. Напрыклад, рэйтынгавая шкала арфаграфічных цяжкасцей, якая была вызначана ў працэсе даследавання, не супадае з рэйтынгавай шкалай, атрыманай у выніку правядзення рэспубліканскага маніторынгу якасці адукацыі. Комплексны аналіз праведзеных дыягнастычных работ (тэкставы дыктант, дыктант словазлучэнняў, пераказ, пераклад і інш.) сведчыць аб тым, што найбольш тыповымі арфаграфічнымі памылкамі (складаюць больш 50% ад агульнай колькасці дапушчаных памылак) вучняў пачатковых класаў устаноў адукацыі з рускай мовай навучання з'яўляюцца памылкі ў правапісе: **ў; о, э, а**; прыставак на зычны; раздзяляльных знакаў; падоўжаных зычных; **т-ц; д-дз**. Маніторынгавыя даследаванні [2; 3], якія традыцыйна базіруюцца на аснове аналізу толькі вынікаў тэкставага дыктанта, вызначылі ў якасці тыповых арфаграфічныя памылкі ў правапісе: **у-ў; прыназоўнікаў і прыставак (разам ці асобна); слоў з апострафам; не з дзеясловамі; падвоеных зычных на стыку марфем; д-дз; т-ц**.

Як бачым, рэйтынгавыя шкалы тыповых арфаграфічных цяжкасцей адрозніваюцца: акрамя слоў з арфаграмамі **ў, д-дз, т-ц**, вучні школ з рускай мовай навучання пад уплывам рускай арфаграфіі дапускаюць памылкі ў напісанні слоў з **о, э, а**, прыстаўкамі на зычны, падоўжанымі зычнымі. Наўрад ці можна аднесці да тыповых памылак ў напісанні **не** з дзеясловамі, падвоеных зычных на стыку марфем, прыназоўнікаў і прыставак.

Фарміраванне арфаграфічных уменняў і навыкаў грунтуецца на ведах з розных раздзелаў мовы і вучэбна-моўных уменнях, сфарміраваных на іх аснове, таму пры распрацоўцы арфаграфічнага мінімуму мы кіраваліся **крытэрыем апоры на базавыя моўныя веды і вучэбна-моўныя ўменні** з розных раздзелаў пачатковага курса мовы. Неабходнасць вывучэння арфаграфіі на аснове ведаў па фанетыцы, марфеміцы, марфалогіі выклікана асаблівасцямі беларускай арфаграфіі, паколькі арфаграфічныя абагульненні “носяць, як правіла, фанетычны або граматычны характар” [1, с. 129].

Працэс навучання арфаграфіі малодшых школьнікаў ва ўмовах блізкароднаснага двухмоўя неабходна ажыццяўляць на базе пэўнага лексічнага матэрыялу, таму пры распрацоўцы арфаграфічнага мінімуму мы кіраваліся **крытэрыем лексічнай напаўняльнасці арфаграм**. Улік

спецыфічных асаблівасцей беларускай мовы пры адборы лексічнага напаўнення для арфаграфічнага мінімуму з'яўляецца відавочным. А. Я. Супрун таксама заўважаў, што неабходна, каб “арфаграфічныя правілы, якія адбіраюцца для засваення, мелі б “лексічнае забеспячэнне” [6, с. 164].

Адабраная намі лексіка ўключала словы з высокай частотнасцю ўжывання (каэфіцыент частотнасці 15 і вышэй); словы, каштоўныя ў тэматычных і асацыятыўных адносінах; лінгвістычныя паняцці і тэрміны, якія забяспечваюць засваенне неабходнага аб'ёму праграмнага матэрыялу для пачатковай школы.

Прытрымліваючыся вызначаных вышэй крытэрыяў, распрацаваны арфаграфічны мінімум па беларускай мове для пачатковых класаў устаноў адукацыі з рускай мовай навучання, які можна разглядаць як аснову для ўдакладнення зместу навучання арфаграфіі і ў далейшым павышэння арфаграфічнай пісьменнасці вучняў. Структура арфаграфічнага мінімуму: прынцыпы арфаграфіі, арфаграмы, базавыя моўныя веды і вучэбна-моўныя ўменні, лексічнае напаўненне.

Літаратура

1. Богоявленский, Д. Н. Психология усвоения орфографии / Д. Н. Богоявленский. – Москва: Просвещение, 1966. – 307 с.
2. Методические рекомендации по совершенствованию качества образования // Веснік адукацыі. – 2011. – № 9. – С. 3-24.
3. Мониторинг уровня обученности по учебным предметам // Веснік адукацыі. – 2012. – № 9. – С. 5-37.
4. Никольская, Г. Н. Орфографический минимум по русскому языку для школ финно-угорской группы народов / Г. Н. Никольская. – Москва: НИИ нац. школ, 1977. – 109 с.
5. Содержание обучения русскому языку в начальных классах школ с белорусским языком преподавания / А. Е. Супрун [и др.]; под ред. А. Е. Супруна. – Минск: Народная асвета, 1981. – 239 с.
6. Супрун, А. Е. Содержание обучения русскому языку в белорусской школе / А. Е. Супрун. – Минск: Вышэйшая школа, 1987. – 230 с.